

Микола КОРДОН,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ФЛАГМАН УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Україна має давні наукові, академічні традиції. Першою науковою установою на українській землі й першим українським навчальним закладом європейського типу вважається Острозька слов'яно-греко-латинська школа вищого типу, яку сучасники називали ще греко-слов'янською академією. Освіта і наука йшли разом. Гордістю і славою України є знаменита Києво-Могилянська академія, яка протягом двох століть була центром вітчизняних науки, освіти і культури, духовним центром України. Її порівнюють із такими національними святинами й світочами знань, як Оксфорд – у британців, Сорбонна – у французів, Карлів університет – у чехів, Ягеллонський університет – у поляків. За рівнем навчання академія не поступалася тогочасним європейським університетам. У XVII – XVIII ст. вона стала свого роду кузнею наукових, державних і церковних кадрів України та всієї Східної Європи.

Наприкінці XIX – початку XX ст. велику роль у відродженні інтересу до наукових знань відіграли Наукове товариство імені Т.Шевченка у Львові й Українське наукове товариство в Києві, засновані відповідно у 1892 і 1907 рр. Навколо цих товариств згуртувалися значні наукові сили та визначні вчені. Саме завдяки їм були закладені міцні підвалини для утворення осередку національної науки – Української академії наук.

Розвитку українських науки, освіти і культури, їхньому піднесенню та оновленню сприяла Українська революція 1917 – 1921 рр. У цей період були

ліквідовані численні заборони, що тяжіли над Україною впродовж століть і заважали її органічним контактам із заходом. Національно-культурне відродження України, яке започаткувала Українська Центральна Рада, продовжилося при гетьмані П.Скоропадському. За його владування й була створена Українська академія наук. Датою її заснування вважається 14 листопада 1918 року. Тоді своїм указом гетьман П.Скоропадський затвердив її статут, штати, а також первісний склад академіків. До нього увійшли 12 осіб. У подальшому члени Академії вже не призначалися, а обиралися наявним складом академіків. Уперше на виборах 1925 року разом із 14 академіками обрали 11 членів-кореспондентів Академії.

27 листопада відбулося перше установче спільне зібрання Української академії наук. На ньому її президентом було обрано В.І.Вернадського (1863 – 1945 рр.) – славетного нащадка запорізьких козаків, визнаного вже на той час ученого-природознавця, засновника геохімії, біохімії, радіології, вчень про біосферу і ноосферу. Це – єдиний учений, за життя якого (в 1943 році) була затверджена персональна премія його імені.

В.І.Вернадський посідає одне з найпочесніших місць у світовій науці поруч із такими її велетнями, як Ісаак Ньютон, Чарльз Дарвін, Альберт Ейнштейн. Праці В.І.Вернадського – одна з важливих основ розв’язання проблем навколишнього середовища. Вчений наголошував на нерозривному зв’язку природи й культури, на збереженні рівноваги між ними. За чотири роки перебування в Україні В.І.Вернадський розробив ґрунтовний план діяльності новоствореної Академії наук, започаткував численні напрями наукових досліджень, згуртував плеяду відданих науці людей. Міжнародне визнання здобули Радієвий інститут у Ленінграді й Біохімічна лабораторія у Москві, якими керував учений.

Незмінним вченим-секретарем Академії протягом 1918 – 1928 років став учений-сходознавець світового рівня, знавець іноземних, зокрема, східних мов А.Кримський. Він стояв біля витоків української сходознавчої школи, був спеціалістом з арабістики, тюркології та іраністики. На запитання: «Якими

мовами володієте?» А.Кримський жартома відповідав, що легше перелічити ті, котрими не володіє. За найскромнішими оцінками, учений знав понад п'ятдесят мов.

У 1926 році академіком Всеукраїнської академії наук обрали М.С.Грушевського, який на початку 1924 року повернувся з еміграції до Києва і розгорнув широку наукову діяльність. Світову славу вчений здобув завдяки своїй фундаментальній дослідницькій праці «Історія України-Руси» у 10 томах і 13 книгах. Це – найголовніше, що є в його доробку, який нараховує близько двох тисяч назв. М.С.Грушевський дав історичне обґрунтування української державності, суверенності українського народу, або, як казав учений, «права самому порядкувати на власній землі».

М.С.Грушевський визначив місце української нації серед європейської спільноти: «Завдання української влади полягає в тому, щоб відродити природні зв'язки України із Західною Європою, зорієнтувати суспільство на європейські ідеали та систему цінностей. Український народ належить до західноєвропейського кола не лише силою історичних зв'язків, які протягом століть зв'язали українське життя із західним, а й самим складом народного характеру».

Вчений був підданий політичним гонінням, а 1931 року арештований у сфабрикованій справі «Українського національного центру». За браком доказів справу проти нього 5 серпня 1933 року припинили, звільнивши з-під варти. Знятий з усіх посад, Грушевський під наглядом спецслужб жив у Москві, намагаючись знайти віддушину в науковій роботі.

У приналежності до так званої антирадянської організації «Спілка визволення України» був звинувачений С.О.Єфремов – академік, віцепрезидент Всеукраїнської академії наук. Тавром «ворог народу» була позначена не лише його біографія, а й наукова діяльність. Тим часом С.О.Єфремов творив своєрідну енциклопедію української літератури, першу її документальну історію. У його доробку – близько тисячі наукових праць про творчість Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки.

Українські вчені збагатили науку багатьма фундаментальними розробками, винаходами й відкриттями. Чимало зробили вони для розвитку ракетної техніки, космонавтики, використання атомної енергії у військових та мирних цілях.

Україна залишається центром розвитку науки в галузі електрозварювання. Основоположником вітчизняної школи зварювання металів є Є.О.Патон. У 1934 році він заснував Інститут електрозварювання – перший у світі науково-дослідний інститут такого профілю. В інституті успішно досліджувалися і впроваджувалися у виробництво нові технології зварювання металів. Значним у цьому напрямку технічним досягненням була побудова в 1953 році на той час найбільшого в світі суцільнозварного моста через Дніпро в Києві довжиною понад 1,5 км. Міст ім. Є.О.Патона й досі є головною транспортною артерією розташованої на обох берегах Дніпра столиці України.

Справу Є.О.Патона продовжив його син – Борис Євгенович Патон. Після смерті батька в 1953 році він став замість нього директором Інституту електрозварювання. Б.Є.Патон – видатний учений у галузі зварювання, металургії й технології металів, матеріалознавства, організатор науки, державний і громадський діяч, доктор технічних наук, професор, академік Національної академії наук України (із 1958 року), з 1962 року – незмінний її президент, у 1998 році першим удостоєний звання Героя України. Б.Є.Патон має понад 400 винаходів. Один із останніх – електрозварювання живих тканин, де він – автор ідеї та один із розробників цього методу.

Гордістю України є відомий вчений-хірург Микола Амосов. Під його керівництвом розпочалися розробка й упровадження нових методів лікування серцевих захворювань. Він одним із перших у Радянському Союзі почав проводити операції на серці, став автором новаторських підходів у хірургії серця, врятував тисячі життів. Академік М.Амосов – творець школи кардіохірургів в Україні. Він розробив системний підхід до здоров'я – метод обмежень і навантажень. До кінця днів учений залишився вірним поглядам, за якими подовження життя і його хороша якість залежать від достатньої фізичної

активності та вияву творчого потенціалу. Академік підтверджував це своїм життєвим прикладом.

За величезні заслуги перед Україною М.Амосова визнали «Людиною століття в Україні». У 2008 році за результатами опитування громадської думки він був визнаний другим після Ярослава Мудрого та удостоєний звання «Великого українця всіх часів».

Винаходами в обчислювальній техніці прославився академік В.Глушков, котрий упродовж двох десятиліть очолював Інститут кібернетики республіканської Академії наук. Ще у 70-их роках ХХ ст. вчений запропонував створити загальнодержавну автоматизовану систему управління економікою. Його оригінальні ідеї втілилися в розгалужених телекомунікаційних мережах.

У складі Української академії наук 14 листопада 1918 року як автономна самостійна установа була відкрита Національна бібліотека України. Упродовж 1918 – 1996 рр. вона дев'ять разів змінювала свою назву. В 1996 році їй було повернуто статус національної установи і вона стала йменуватися «Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського».

Обсяг фондів бібліотеки – 15 мільйонів одиниць зберігання та близько одного мільйона рукописів, архівних документів, дисертацій та інших творів на правах рукописів. Щороку до фондів надходять до 180 тисяч документів (книг, газет, журналів). У газетному фонді зберігаються 175 тисяч річних комплектів газет. Щодня до фонду надходять близько двох тисяч примірників різних часописів.

Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, вона отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін із понад 1500 науковими закладами і бібліотеками 80 країн. У бібліотеці зберігається Пересопницьке Євангеліє – єдиний примірник рукопису, страхова вартість якого становить 6,5 мільйона доларів. Ця найдосконаліша рукописна книга – величне творіння, унікальна пам'ятка української культури, національна святиня України, результат багаторічної подвижницької праці.

Бібліотека має потужний електронний ресурс. На її сайт щодоби в середньому заходять понад 50 тисяч користувачів з усіх куточків планети. За використанням електронних ресурсів вона посідає перше місце серед бібліотек країн, які входили до Співдружності Незалежних Держав. Лише електронних версій статей щодоби бібліотека надає користувачам Інтернету понад 300 тисяч (три статті щосекунди).

Книга залишається основним джерелом знань. Класична сучасна сентенція звучить так: «Той, хто читає книжки, керує тими, хто дивиться телевізор».

Крім Національної академії наук, яка залишається провідним науковим центром України, у нашій державі функціонують також Академія наук вищої школи, Українська академія аграрних наук, Академія медичних наук, Академія мистецтв, Академія правових наук. У 1989 році як громадська організація відновило свою діяльність Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка, у 1990 році – Товариство дослідників Волині у Житомирі.

Товариство дослідників Волині до 1920 року було головною науковою установою на Волині. Час його утворення – 1900 рік. Після припинення діяльності Товариства його спадкоємцем і наступником став Волинський центральний музей. У 20-их –початку 30-их років він був одним із провідних наукових закладів України, центром підготовки наукових кадрів. Навколо музею згуртувалися кращі науковці-краєзнавці Житомирщини. У травні 1925 року на Всеукраїнській краєзнавчій конференції в Харкові музей одержав статус Волинського центрального науково-дослідного музею.

Етнографічний відділ музею очолював один із основоположників української етнографічної науки В.Г.Кравченко. Вчений здійснював керівництво аспірантурою, яку на початку 1928 року за рішенням Головнауки відкрили при етнографічному та геологічному відділах музею. Великі наукові здобутки у вивченні Поліського краю мали працівники музею С.В.Бельський, С.С.Гамченко, Н.К.Дмитрук.

Значні наукові сили об'єднав навколо себе перший вищий навчальний заклад на Житомирщині – педагогічний інститут, відкриття якого відбулося 16 жовтня

1919 року в Житомирі й стало важливою подією українського національного відродження на Волині. Першим ректором педагогічного інституту (нині – Житомирський державний університет імені Івана Франка) обрали відомого історика та етнографа, активного громадського діяча П.Н.Абрамовича. Педагогічний колектив складався з висококваліфікованих викладачів. Серед них – дослідник природи Поліського краю М.П.Кудрицький, математики П.І.Касьяненко і М.М.Михалевич, історик О.О.Фотинський, знавець мов і літератур Є.О.Ненадкевич, фахівець із педагогіки Є.С.Бражніков, знавець української музики М.П.Гайдай.

Разом із інститутом формувалась його бібліотека. Це створювало сприятливі умови для поєднання навчання й дослідництва, освіти і науки. У 1922 році в бібліотеці налічувалося близько 10 тисяч книг, у 1929 році – близько 30 тисяч, а в 1939 році – 90 тисяч. Нині за кількістю і науковою цінністю книжкових фондів бібліотека університету посідає друге місце на Житомирщині після обласної наукової бібліотеки ім. О.Ольжича.

Наука є найефективнішою сферою капіталовкладень. Колишній президент США Рональд Рейган якось сказав: «Ми даємо гроші на науку не тому, що ми багаті, а ми багаті тому, що даємо гроші на науку». На значущість інтелекту вказував В.І.Вернадський, який вбачав порятунок людства в розумі.

Світовий досвід підтверджує, що ті країни, які дбали про національний інтелект, плекали науку і вчених, справді увійшли до розряду цивілізованих і технологічно розвинутих країн. Той, хто має великий науковий потенціал, відродить суспільство з попелу. Не може існувати сильна країна без сильної науки.